

Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi
Toshkent davlat sharqshunoslik instituti

X I T O Y T I L I

(oliy ta'lim muassasalari va akademik litseylarning boshlang'ich kurslari
uchun mo'ljallangan darslik)

Tuzuvchi, tarjimon va mualliflar guruhi:
L.A. Sultonova, J.T. Ziyamuhamedov, M.A. Turatova

Toshkent – 2009

Mazkur darslik hozirgi zamon xitoy tilini o'rganishga doir ko'plab ma'lumotlarni qamrab olgan bo'lib, 2004 yil XXRning Pekin shahrida nashr qilingan "Xitoy tili" kitobi asosida tuzilgan va to'ldirilgan. Darslikda xitoy tili grammatikasining barcha yo'nalishlari qamrab olingan.

Darslik ToshDSHI hamda litseylarda xitoy tilini o'rganuvchi birinchi bosqich talabalariga mo'ljallangan. Darslikdan xitoy tilini o'rganishni boshlagan o'quvchilar, shu soha mutaxassislari va o'qituvchilar foydalanishlari mumkin.

Tuzuvchi, tarjimon va mualliflar guruhi:

L.A. Sultonova, J.T. Ziyamuhamedov, M.A. Turatova

Mas'ul muharrir: f.f.n., dots. A.A. Karimov

Taqrizchilar: f.f.d. Z. Xudoyberganova
f.f.n. S. Nosirova

Ushbu qo'llanma Toshkent davlat sharqshunoslik institutining O'quv-uslubiy kengashi tomonidan nashrga tavsiya etilgan. (4-sonli bayonnoma, 11.06.2009)

目录 Mundarija

1- dars

一、语音 Fonetika

1. Shenmular: f,s,sh,h,m,n,l.....

2. Yunmular: a,u.....

3. Ohang(Ton)

二、练习 Mashqlar.....

三、语言知识 Til haqida ma'lumotlar. Xitoy tilining fonetik xususiyatlari

2- dars

一、语音 Fonetika

1. Shenmular: b, d, g, p, t, k, c.....

2. Yunmular: o, e, ai, ei, ao, ou.....

3. Bo'g'in.....

二、练习 Mashqlar.....

三、语言知识 Til haqida ma'lumotlar. Yengil ohang.....

3- dars

一、语音 Fonetika. Yunmular: an, en, in, ang, eng, ing, ong.....

二、练习 Mashqlar.....

三、语言知识 Til haqida ma'lumotlar. Ohang o'zgarishi(1).....

4- dars

一、语音 Fonetika

1. Shenmular: j, q, x, z ,zh, r.....

2. Yunmular: i, -i, ia, ie, iao, iou(-iu), ian, iang, iong.....

3. Transkriptsiya qoidalar(1).....

二、练习 Mashqlar.....

5- dars

一、语音 Fonetika

1. Yunmular: ua, uo, uai, uei(-ui), uan, uen(-un), uang, ueng.....

2. Transkriptsiya qoidolari(2).....
- 二、练习 Mashqlar.....
- 三、语言知识 Til haqida ma'lumotlar. “Y” va “w”ning vazifasi.....

6- dars

- 一、语音 Fonetika
1. Yunmular:u, ue, uan, un, er.....
2. Transkriptsiya qoidolari(3).....
- 二、练习 Mashqlar.....
- 三、语言知识 Til haqida ma'lumotlar. “Er”lashgan yunmu

7- dars

- 一、课文 Matn 我是俄罗斯人.....
- 二、新词语 Yangi so‘z va so‘z birikmalari.....
- 三、语法 Grammatika
- 1.“是” ishtirokidagi gaplar
2. Tasdiq-inkor shaklidagi so‘roq gaplar.....
3. Aniqllovchi va “的” yordamchi so‘zi.....
4. “也”ravishi.....
- 四、语音 Fonetika
1. So‘z urg‘usi(1).....
2. Ohangning o‘zgarishi(2).....
3. Intonatsiya.....
- 五、汉字 Iyerogliflar
1. Iyerogliflar tahlili
2. Iyerogliflar tahlili.....
- 六、练习 Mashqlar.....
- 七、阅读课文 O‘qish uchun matn 伊万是俄罗斯人
- 八、语言知识 Til haqida ma'lumotlar. Xitoy yozuvi.....

8- dars

- 一、课文 Matn 你们学校有留学生吗.....
- 二、新词语 Yangi so‘z va so‘z birikmalari.....
- 三、语法 Grammatika
 - 1.“有” ishtirokidagi gaplar.....
 - 2. Tasdiq-inkor shaklidagi so‘roq gaplar
 - 3. Sifat aniqlovchi vazifasida.....
 - 4. “都” va “还” ravishlari.....
- 四、语音 Fonetika
 - 1. So‘z urg‘usi(2).....
 - 2. Tasdiq-inkor shaklidagi so‘roq gaplarning ohangi.....
- 五、汉字 Iyerogliflar
 - 1. Iyerogliflar tuzilishi.....
 - 2. Iyerogliflar tahlili.....
- 六、练习
- Mashqlar.....
- 七、阅读课文 O‘qish uchun matnlar
 - (一) 张进的学校——黑龙江大学.....
 - (二) 聪明的爱迪生.....
- 八、语言知识 Til haqida ma’umotlar. Iyerogliflar.....

9- dars

- 一、课文 Matn 这是谁的词典.....
- 二、新词语 Yangi so‘z va so‘z birikmalari.....
- 三、语法 Grammatika
 - 1. Fe‘l-kesimli gaplar
 - 2. So‘roq so‘zlar yordamida yasalgan so‘roq gaplar.....
 - 3.“呢” ko‘rinishidagi noto‘liq so‘roq gaplar.....

4. Raqamlarning o‘qilishi.....

四、语音 Fonetika

1. So‘z urg‘usi(3).....

2. So‘roq olmoshi yordamida yasalgan so‘roq gaplarning ohangi.....

3. Noto‘liq so‘roq gaplarning ohangi.....

五、汉字 Iyerogliflar

1. Iyerogliflar tahlili.....

六、练习 Mashqlar.....

七、阅读课文 O‘qish uchun matnlar

(一) 我住 1302 号房间.....

(二) 司马光.....

八、语言知识 Til haqida ma’umotlar. Grafema, so‘z va iyeroglif...

10- dars

一、课文 Matn 后天是我姐姐的生日.....

二、新词语 Yangi so‘z va so‘z birikmalari.....

三、语法 Grammatika

1. 1 dan 100 gacha bo‘lgan sonlar.....

2. Sananing ifodalanishi.....

3. Ot-kesimli gaplar.....

4. “....好吗?”, “....对吗?” ko‘rinishidagi so‘roq gaplar

5. Old ko‘makchili so‘z birikmalari.....

四、语音 Fonetika

1. “是吗?” shaklidagi gaplarning ohangi.....

2. “....好吗?,对吗?” ko‘rinishidagi so‘roq gaplarning ohangi

五、汉字 Ierogliflar

1. Iyerogliflar tahlili.....

六、练习 Mashqlar.....

七、阅读课文 O‘qish uchun matnlar

(一) 四月三十日是伊万的生日.....

(二) 诚实的孩子.....

八、语言知识 Til haqida ma’umotlar. Xitoy tilida asosiy gap bo‘laklari (1)

11- dars

一、课文 Matn 每天几点上课.....

二、新词语 Yangi so‘z va so‘z birikmalari.....

三、语法 Grammatika

1. Ega-kesimdan hosil bo‘lgan gaplar.....

2. Vaqtni ifoda etish (点、分、秒)

3. “一下” fe‘l hisob so‘zi.....

四、语音 Fonetika. Ohangning o‘zgarishi(3).....

五、汉字 Iyerogliflar

1. Iyerogliflar tahlili.....

六、练习 Mashqlar.....

七、阅读课文 O‘qish uchun matnlar

(一) 谢尔盖的一天.....

(二) 折筷子.....

八、语言知识 Til haqida ma’lumotlar. Xitoy tilida asosiy gap bo‘laklari (2)

12- dars

一、课文 Matn 你买什么.....

二、新词语 Yangi so‘z va so‘z birikmalari.....

三、语法 Grammatika

1. 100 dan yuqori bo‘lgan sonlar.....

2. Pul birliklarining ifodalanishi.....

3. Hisob so‘zlar

4. Sifat-kesimli gaplar.....

5. “还是” ko‘rinishidagi al’ternativ so‘roq gaplar	
四、语音 Fonetika	
1. So‘z urg‘usi(4).....	
2. Al’ternativ so‘roq gaplar intonatsiyasi.....	
五、汉字 Iyerogliflar	
1. Iyerogliflar tahlili.....	
六、练习 Mashqlar.....	
七、阅读课文 O‘qish uchun matn 在俄罗斯购物.....	
八、文化窗口 Madaniyat ko‘zgusi	
九、语言知识 Til haqida ma’lumotlar. Piktogramma va ideogrammalar	

13- dars

一、课文 Matn 他教我们太极拳.....	
二、新词语 Yangi so‘z va so‘z birikmalari.....	
三、语法 Grammatika	
1. Qo‘sh to‘ldiruvchili gaplar.....	
2. Tartib sonlar.....	
四、语音 Fonetika	
1. Qo‘sh to‘ldiruvchili gaplar urg‘usi.....	
2. “Er” lashish.....	
五、汉字 Iyerogliflar	
1. Iyerogliflar tahlili.....	
六、练习 Mashqlar.....	
七、阅读课文 O‘qish uchun matn 一封家信.....	
八、文化窗口 Madaniyat ko‘zgusi.....	
九、语言知识 Til haqida ma’lumotlar. Iyerogliflarning fono-ideografik turi	

14- dars

一、课文 Matn 我父母下星期来中国旅游.....	
----------------------------	--

二、新词语 Yangi so‘z va so‘z birikmalari.....	
三、语法 Grammatika	
1. Ko‘p fe‘lli bog‘langan gaplar.....	
2. Vaqtning ifodalanishi.....	
3. Chama sonlarning ifodalanishi.....	
四、语音 Fonetika. Chama sonlarning talaffuz qilinishi.....	
五、汉字 Iyerogliflar	
1. Iyerogliflar tahlili.....	
六、练习 Mashqlar.....	
七、阅读课文 O‘qish uchun matn 我陪一个贸易代表团去北京.....	
八、文化窗口 Madaniyat ko‘zgusi.....	
八、语言知识 Til haqida ma’lumotlar. Xitoy tili lug‘atlari haqida.....	

15- dars

一、课文 Matn 晚上我请你吃饭.....	
二、新词语 Yangi so‘z va so‘z birikmalari.....	
三、语法 Grammatika	
1. “的” li birikma.....	
2. Umumiy bo‘lakli gaplar(1).....	
四、语音 Fonetika. Umumiy gap bo‘lagi mavjud bo‘lgan gaplarda urg‘u...	
五、汉字 Iyerogliflar	
1. Iyerogliflar tahlili.....	
六、练习 Mashqlar.....	
七、阅读课文 O‘qish uchun matnlar	
(一) 这个钱包是谁的.....	
(二) 汽车的故事.....	

16- dars

一、课文 Matn 你家附近有银行吗.....	
-------------------------	--

二、新词语 Yangi so‘z va so‘z birikmalari.....	
三、语法 Grammatika	
1. O‘rin-joyini anglatuvchi so‘zlar.....	
2. Mavjudlik ma’nosini ifodalovchi gaplar.....	
3. “离”，“从”，“往” old ko‘makchilari.....	
4. Fe’llarning ikkilanishi.....	
四、语音 Fonetika	
1. So‘z urg‘usi(5).....	
2. Mavjudlik ma’nosini ifodalovchi gaplarning intonatsiyasi.....	
3. His-hayajon gaplarning intonatsiyasi.....	
五、汉字 Iyerogliflar	
1. Iyerogliflar tahlili.....	
六、练习 Mashqlar.....	
七、阅读课文 O‘qish uchun matnlar	
(一) 我爱我家.....	
(二) 阿凡提借锅.....	
八、语言知识 Til haqida ma’lumotlar. Iyeroglif kalitlari va lug‘atlar.....	

17- dars

一、课文 Matn 你会打乒乓球吗.....	
二、新词语 Yangi so‘z va so‘z birikmalari.....	
三、语法 Grammatika	
1. Ko‘makchi fe’llar	
2. “了” yordamchi so‘zi (1)	
四、语音 Fonetika. Ko‘makchi fe’lli gaplarning intonatsiyasi.....	
五、汉字 Iyerogliflar	
1. Iyerogliflar tahlili.....	
六、练习 Mashqlar.....	

七、阅读课文 O‘qish uchun matnlar

(一) 她不能去上课.....

(二) 唐人街.....

八、语言知识 Til haqida ma’lumot. Transkripsiya va lug‘atlar.....

18- dars

一、课文 Matn 今天玩儿得非常愉快.....

二、新词语 Yangi so‘z va so‘z

birikmalari.....

三、语法 Grammatika

1. Miqdor va daraja to‘ldiruvchilari (1).....

2. “就” ravishi (1).....

四、语音 Fonetika. Miqdor va daraja to‘ldiruvchili gaplarning ohangi.....

五、汉字 Iyerogliflar

1. Iyerogliflar tahlili.....

六、练习 Mashqlar.....

七、阅读课文 O‘qish uchun matn 谈爱好.....

八、文化窗口 Madaniyat ko‘zgusi.....

九、语言知识 Til haqida ma’lumot. Sodda va qisqartirilmagan iyerogliflar

19- dars

一、课文 Matn 你来哈尔滨多长时间了.....

二、新词语 Yangi so‘z va so‘z birikmalari.....

三、语法 Grammatika

1. “了” yordamchi so‘zi (2).....

2. “遍” fe’l hisob so‘zi.....

3. “是” ishtirokidagi gaplar (2)

四、语音 Fonetika. “....了没有” shaklidagi so‘roq gaplar intonatsiyasi...

五、汉字 Iyerogliflar

1. Iyerogliflar tahlili.....	
六、练习 Mashqlar.....	
七、阅读课文 O'qish uchun matn 北方名城——哈尔滨.....	
八、文化窗口 Madaniyat ko'zgusi.....	
九、语言知识 Til haqida ma'lumot. Tinish belgilari(1).....	

20- dars

一、课文 Matn 我们去了长城、故宫.....	
二、新词语 Yangi so'z va so'z birikmalari.....	
三、语法 Grammatika	
1. “了” yordamchi so'zi(3).....	
2. “又” ravishi.....	
3. “就” ravishi(2).....	
4. “次” va “回” hisob so'zlari.....	
四、语音 Fonetika. Ma'no urg'usi.....	
五、汉字 Iyerogliflar	
1. Iyerogliflar tahlili.....	
六、练习 Mashqlar.....	
七、阅读课文 O'qish uchun matn 我跟爸爸、妈妈去北京了.....	
八、文化窗口 Madaniyat ko'zgusi.....	
九、语言知识 Til haqida ma'lumot. Tinish belgilari (2).....	

21- dars

一、课文 Matn 这个学期就要结束了.....	
二、新词语 Yangi so'z va so'z birikmalari.....	
三、语法 Grammatika. Ish –harakatning tugallanganligi.....	
四、语音 Fonetika.	
Pauza.....	
五、汉字 Iyerogliflar	

1. Iyerogliflar tahlili.....	
六、练习 Mashqlar.....	
七、阅读课文 O‘qish uchun matn 今天就要回国了.....	
八、文化窗口 Madaniyat ko‘zgusi.....	
九、语言知识 Til haqida ma’lumot. Xitoy tilida semantik bog‘lanish.....	

1-Dars

一、语音 Fonetika

1. Shenmular –f s sh h m n l

Yagona fonetik birlikni hosil qiluvchi bir yoki bir nechta tovushlardan iborat eng kichik nutq birligi bo‘g‘in deb ataladi. Xitoy tilida bir bo‘g‘in ikki qismga bo‘linadi. Bo‘g‘in boshidagi undosh tovush **shenmu**, undan keyingi bo‘lagi esa **yunmu** deb ataladi. Hozirgi zamon xitoy adabiy tilida (Putunhua)da 21ta shenmu mavjud.

f[f] lab-tish tovushi sirg‘aluvchi, jarangsiz undosh. Bu tovushni talaffuz qilganda, yuqorigi tishlar pastki labga yaqinlashadi. Havo oqimi tish bilan lab orasidan sirg‘alib chiqadi. Tovush paychasi titramaydi.

s[s] til uchi oldi, sirg‘aluvchi, jarangsiz undosh. Bu tovushni talaffuz qilganda til uchi tepa tishning orqasiga yaqinlashadi, u yerda tor tirqish hosil qilib, havo oqimi shu yerdan sirg‘alib chiqadi.

sh[ʃ] til o‘rta, sirg‘aluvchi, jarangsiz tovush. Bu tovushni talaffuz qilganda til uchi qayrilib qattiq tanglayga yaqinlashadi. Havo oqimi til bilan qattiq tanglay orasidan sirg‘alib chiqadi. Tovush pardasi titramaydi.

h[x] til orqa, sirg‘aluvchi, jarangsiz undosh. Bu tovushni talaffuz qilganda til orqasi ko‘tarilib yumshoq tanglayga yaqinlashadi. Havo oqimi til orqasi bilan yumshoq tanglay hosil qilgan bo‘shliqdan sirg‘alib chiqadi. Tovush paychasi titramaydi.

m[m] qo‘sh lab tovushi, jarangdor burun tovushi. Bu tovushni talaffuz qilganda havo oqimi burun bo‘shlig‘idan chiqadi, tovush pardasi titraydi.

n[n] til uchi jarangdor burun undoshi. Bu tovushni talaffuz qilganda og‘iz yarim holda ochiladi, til uchi tepa tishning milkiga taqaladi, havo oqimi burun bo‘shlig‘idan chiqadi, tovush paychasi titraydi.

l[l] til uchi undoshi. Bu tovushni talaffuz qilganda og‘iz yarim holda ochiladi, til uchi tepa tishning milkiga taqalib, havo oqimi tilning ikki yon tomonidan chiqadi. Tovush paychasi titraydi.

2. Yunmular – a u

Shenmudan keyingi bo‘lak yunmu deb ataladi. Putunhuada 39 ta yunmu mavjud.

a[a] unli tovush. Bu tovushni talaffuz qilganda og‘iz katta ochilib, til o‘rni pastga tushadi. Tovush pardasi titiraydi.

u[u] unli tovush. Bu tovush talaffuz qilinganda og‘iz kichik ochilib, til o‘rni yuqoriga ko‘tarilib orqaga tortiladi. Havo oqimi erkin chiqadi, tovush pardasi titiraydi.

3. Ohang.

Xitoy tili ohangli tillar guruhiga kiradi. Xitoy adabiy tilida to‘rtta asosiy ohang mavjud:

“ˊ” birinchi ohang , “ˊˊ” ikkinchi ohang , “ˇ” uchinchi ohang, “ˋˋ” to‘rtinchi ohang.

Quyida bu ohanglarning farqlari ko‘rsatilgan:

“ˊˊ” birinchi ohang. Yuqori tekis ohang.

“ˊˊˊ” ikkinchi ohang. Yuqoriga ko‘tariluvchi ohang.

“ˊˊˊˊ” uchinchi ohang. Pastlab yana yuqoriga ko‘tariluvchi ohang .

“ˋˋˋˋ” to‘rtinchi ohang. Yuqoridan pastga tushuvchi ohang .

Ohang belgisi unli tovush ustiga qo‘yiladi. Ohang so‘z ma‘nosini farqlashda muhim rol o‘ynaydi. Masalan: “mā”(妈 ona), “má”(麻 kanop), “mǎ”(马 ot), “mà”(骂 so‘kinish). Misollardan ko‘rinib turibdiki, shenmu va yunmular bir xil bo‘lsa ham, lekin ohang o‘zgarishi so‘z ma‘nosini ham o‘zgartirib yuboradi.

二、练习 Mashqlar

1. Quyidagi shenmu va yunmularni to‘g‘ri talaffuz qiling.

f s sh h m n l a u

2. O‘qing va taqqoslang.

s sh f h m n h l

s f n h l f sh h

3. Quyidagi shenmu va yunmularni o‘qing.

	a	u
f	fa	fu
s	sa	su
sh	sha	shu
h	ha	hu
m	ma	mu
n	na	nu
l	la	lu

4. Quyidagi tovushlarni taqqoslang.

hā-lā shā-sā nā-hā sū-shā

fā-lā fū-lū shū-shā sū-hū

mā-lā shū-sū fā-sā nū-hū

shā-lū fū-mā lā-nā lū-fā

sū-sā fā-sū hū-hā nū-mū

fā-shā shā-mā lā-shū hū-lū

5. Tinglang, eshitgan tovushlaringizni belgilang.

1) shā sā mū nū fā hā

- 2) hū lū sū shū mū hā
 3) sū hū nū lū sā fā
 4) shū mū hā lā shā fā

6. Ohanglar bo'yicha to'g'ri talaffuz qiling.

fā fá fǎ fà fū fú fǔ fù
 shā shá shǎ shà shū shú shǔ shù
 mā má mǎ mà mū mú mǔ mù
 nā ná nǎ nà hū hú hǔ hù

7. Ohanglar bo'yicha farqlang.

fā fá	fā fǎ	fā fà
fū fú	fū fǔ	fū fù
shā shá	shā shǎ	shā shà
shū shú	shū shǔ	shū shù
mā má	mā mǎ	mā mà
nā ná	nā nǎ	nā nà
hū hú	hū hǔ	hū hù
lū lú	sā sǎ	sū sù
lā là	lú lù	mǔ mù

8. Tinglang va bo'sh kataklarni to'ldiring.

_____ ā _____ ā _____ ū _____ ū _____ ā _____ ā
 _____ ā _____ ā _____ ā _____ ū _____ ū _____ ū
 _____ ū _____ ū _____ l _____ m _____ s _____ f

9. Tinglang va eshitgan tovushlaringizni yozing.

- (1)
- (2)
- (3)

三、语言知识 **Til haqida ma'lumot**

Xitoy tilini ng fonetik xususiyatlari

Xitoy tili Xitoy-Tibet tillar oilasi guruhiga kiradi. Unda Xitoy aholisining 95% dan ortig'i foydalanadi. Bu mamlakat katta hududda joylashgan bo'lib, qadim tarixga ega. Shuning uchun xitoyliklarda umummilliy til bilan birga turli shevalar ham mavjud. Ular bir-biridan fonetik, leksik va grammatik jihatlardan farq qiladi.

Xitoy tili (hozirgi zamon adabiy tili-Putunhua) shimoliy lahja va Pekin shevasining fonetikasi asosida shakllangan bo'lsa, grammatikasi "baihuawen" zamonaviy adabiyot tili grammatik xususiyatlariga asoslangan. Putunhuaning fonetik xususiyatlari quyidagilardan iborat:

- 1) bo'g'in boshi va ohirida ikki yoki uchta undosh tovushning birikishi kuzatilmaydi. Bo'g'in tuzilishi aniq tartibga ega;
- 2) bo'g'in tuzilishida unli tovushlar muhim ahamiyatga ega. Xitoy tilida bo'g'in undosh tovushlarsiz yasalishi mumkin, lekin unli tovushlarsiz bo'g'in hosil qilib bo'lmaydi. Bo'g'inlar bir yoki undan ortiq tovushlardan tuzilganligi bois xitoy tili ohangli til hisoblanadi.
- 3) ohang mavjudligi. Har bir bo'g'in ohangga ega. Ohanglar nafaqat ma'no farqlash xususiyatiga ega, balki ular nutqqa ohangdorlik baxsh etadi.

2- Dars

一、语音 Fonetika

1. Shenmular: **b d g p t k c ch**

b [p] qo'sh lab undosh—nafassiz, portlovchi, jarangsiz tovush. Talaffuz qilinganda lablar yumilib, havo oqimi portlab chiqadi, tovush paychasi titramaydi.

d [t] til uchi undoshi—nafassiz, portlovchi, jarangsiz tovush. Talaffuz qilinganda, til uchi tepa tishning milkiga taqaladi. Og'iz bo'shlig'iga havo to'planadi. Til pastlab havo oqimi portlab chiqadi. Tovush paychasi titramaydi.

g [k] til orqa, nafassiz, portlovchi, jarangsiz tovush. Talaffuz qilinganda til orqasi yumshoq tanglayga taqaladi. Havo oqimi portlab chiqadi. Tovush paychasi titramaydi.

p [p'] qo'sh lab undoshi—nafasli, portlovchi, jarangsiz tovush. Tovushning talaffuz qilinishi "b" bilan o'xshash, biroq havo kuchli portlab chiqadi.

t [t'] til uchi undoshi—nafasli, portlovchi, jarangsiz tovush. Talaffuz qilinishi "d" bilan o'xshash. Havo oqimi portlab chiqadi.

k [k'] til orqa undoshi—nafasli, portlovchi, jarangsiz tovush. Talaffuz qilinishi "g" bilan o'xshash. Havo oqimi og'iz bo'shlig'idan kuchli portlab chiqadi.

c [ts'] til uchi undoshi—nafasli, jarangsiz tovush. Talaffuz qilinganda til uchi tepa tishlar milkiga engil tegib, havo oqimi tor tirqishdan sirg'alib chiqadi. Tovush paychasi titramaydi.

ch [tʃ'] til o'rta, nafasli, jarangsiz tovush, talaffuz qilinganda tilning o'rtasi yuqoriga ko'tarilib, til uchi qayrilib, qattiq tanglayga tegadi. Havo

oqimi qattiq tanglay o‘rasidan sirg‘alib chiqadi. Tovush paychasi titramaydi.

2. Yunmular - o e ai ei ao ou

o [o] unli tovush. Talaffuz qilinganda og‘iz o‘rtacha ochilib, til yarim (holda) yuqoriga ko‘tariladi va orqaga tortiladi, lablanadi.

e [ɤ] unli tovush. Talaffuz qilinganda til uchi pastga egiladi, “o”ga o‘xshab talaffuz qilinadi, lekin lablanmaydi.

ai, ei, ao, ou - qo‘shma yunmular bo‘lib, talaffuzda oldingi unli tovush ikkinchisiga sirg‘alib o‘tadi. Oldingi unli tovush jarangdor bo‘lib chiqadi, keyingi unli tovush esa engil aytiladi.

ai [ai]-bu erda “a” tovushi, alohida olingan “a”dan jarangliroq talaffuz qilinadi.

ei [ei]-oldingi “E”ga o‘xshab talaffuz qilinadi.

ao [au]-“a”ni talaffuz qilganda til orqaga tortiladi, “o”ni talaffuz qilganda til yuqoriga ko‘tarilib, “o” bilan “u” o‘rtasidagi holatni egallaydi.

ou [ou]-“o”va “u”ni talaffuz qilganda lablar nisbatan juftlashib, bo‘shashadi.

3. Bo‘g‘in

<u>ohang</u> shenmu +yunmu

Putunhuada 400dan ortiq bo‘g‘in mavjud bo‘lib ularning aksariyat qismi shenmu bilan boshlanadi. Masalan: “shāudū”(poytaxt), lekin yunmu, yani unli tovush bilan boshlanadigan bo‘g‘inlar ham uchraydi. Masalan: “é”(g‘oz).

二、练习 Mashqlar

1. Quyidagi yunmu va shenmularni o‘qing.

p k c t ch b d g
o e ai ei ao ou

2. Shenmu va yunmularni talaffuzda taqqoslang.

b—p d—t g—k c—ch
o—ou ai—ao e—ei ou—u

3. Quyidagi shenmu va yunmularni o‘qing.

	o	e	ai	ei	ao	ou
b	bo		bai	bei	bao	
d		de	dai	dei	dao	dou
g		ge	gai	gei	gao	gou
p	po		pai	pei	pao	pou
t		te	tai		tao	tou
k		ke	kai	kei	kao	kou
c		ce	cai		cao	cou
ch		che	chai		chao	chou

4. Bo‘g‘inning tovush tarkibini taqqoslang.

pā—bā bēi—fēi kǎo—gāo cāi—sāi
shē—shēi bō—bāo kū—gū chū—chōu
tē—dēi tōu—dōu gā—gē hē—lē
fōu—shōu dā—cā hēi—nēi mǎi—māo
mōu—lōu hāo—lāi bēi—pēi hāi—lāi

5. Tinglang, tushirib qoldirilgan shenmu va yunmularni yozing.

_____ō _____ē _____ā _____āo _____āi _____ēi _____āo
_____ō _____ē _____ā _____āo _____āi _____ēi _____āo
t _____k _____b _____c _____h _____l _____g _____
d _____f _____g _____ch _____m _____n _____d _____

6. Ohanglar bo'yicha to'g'ri talaffuz qiling.

bā	bá	bǐ	bà	kē	ké	kě	kè
pēi	péi	pěi	piè	gāo	gáo	gǎo	gào
tōu	tóu	tǒu	tòu	chāi	chái	chǎi	chài
lū	lú	lǐ	lù	cāo	cáo	cǎo	cào
chē	ché	chě	chè	mō	mó	mǒ	mò

7. Ohanglar bo'yicha farqlang.

1) bāo báo	bāo bǎo	bāo bào	
pāo páo	pāo pǎo	pāo pào	
bāi bái	bāi bǎi	bāi bài	
cāi cái	cāi cǎi	cāi cài	
fēi féi	fēi fěi	fēi fèi	
2) dē dé	dē dè	hē hé	hē hè
gē gé	gē gè	bēi běi	bēi bèi
gū gǔ	gū gù		
3) chāo chōu	dāo dōu	cháo chóu	táo tóu
kǎo gǎo	shǎo kǎo	fèi mèi	lèi nèi
4) hēi shéi	gěi lèi	dāi pái	gǎi tài

8. Tinglang va to'g'ri variantni belgilang.

1) pà bà	fú hù	kǐ hǐ
2) sè shè	sè cè	dāo tāo

3) gòu kòu	chāi cāi	gāo gōu
4) bāi bēi	dài dào	gě gěi
5) bō bū	mó móu	fā fá
6) sù sù	shá shǐ	hǐ hù
7) mǐi mài	cái cài	

9. Ohang belgilarini qo'yting.

1) mu	ge	bei	wai	tao	ke
2) dao	gou	shu	du	che	hou
3) tai	pei	mou	she	lao	fei
4) chao	shei	ku	na	hei	bu
5) fei	pao	chu	ai	la	kao

三、语言知识 Til haqida ma'lumotlar

Yengil ohang

Yengil ohang beshinchi ohang hisoblanmaydi, balki xitoy tili fonetikasidagi o'ziga xos hodisadir. Ayrim holatlarda bo'g'in hech qanday ohang olmay qisqa va engil talaffuz qilinadi. Bunda bo'g'in ustiga ohang belgisi qo'yilmaydi, masalan: 妈妈 māma(ona), 头发 tóufa(soch), 好吧 hǎoba(yaxshi). Oldingi bo'g'in ohangiga ko'ra yengil ohang yo kuchayadi yo pasayadi. Odatda uchinchi ohangdan keyin yengil ohang yuqori darajada qoladi, birinchi va ikkinchi ohangdan keyin esa pasayadi, to'rtinchi ohangdan keyin eng quyi darajaga tushadi.

Ayrim yengil ohanglar ma'no farqlash xususiyatiga ega, masalan: dōngxī(东西-sharq va g'arb), dōngxī(东西-narsa), dàyì(大意-asosiy mazmun-mohiyat), dàyì(大意-e'tibordan chetda qoldirmoq). Ayrim ohanglar so'z turkumlarini ajratadi, masalan: dìdào(地道- yer osti yo'li), dìdao(地道- haqiqiy).

Mashg‘ulot davomida foydalaniladigan iboralar:

把书打开。

Bǐ shū dǎ kāi.

Darsligingizni oching.

3-Dars

一、语音 Fonetika

Yunmular

an en in ang eng ing ong

an, en, in, ang, eng, ing, ong —Unli tovushlardan keyin “n”, “ng” burun tovushlari kelib, burun yunmusini hosil qiladi. Bu tovushlarning o‘ziga xos jihati shundaki, ularni talaffuz qilganda havo oqimi dimoqdan chiqadi.

an[an], **en**[ɛn], **in**[in]—Avval unli tovush talaffuz qilinadi, keyin yumshoq tanglay pastga tushirilib, burun tovushi kuchayadi. Til uchi yuqori tishlarga taqalib, “n” tovushi talaffuz qilinadi.

ang[aŋ], **eng**[eŋ], **ing**[iŋ], **ong**[uŋ] — Bu tovushlarni talaffuz qilganda, avval unli tovush talaffuz qilinib, keyin yumshoq tanglay pastga tushiriladi. Tilning orqa qismi yumshoq tanglayga taqalib, “ng” tovushi talaffuz qilinadi.

二、练习 Mashqlar

1. Quyidagi yunmularni o‘qing.

an en in ang eng ing ong

2. Shenmu va yunmularni o‘qing.

	an	en	in	ang	eng	ing	ong
b	ban	ben	bin	bang	beng	bing	
p	pan	pen	pin	pang	peng	ping	
f	fan	fen		fang	feng		
t	tan			tang	teng	ting	tong
n	nan	nen	nin	nang	neng	ning	nong
l	lan		lin	lang	leng	ling	long
h	han	hen		hang	heng		hong
s	san	sen		sang	seng		song
g	gan	gen		gang	geng		gong

k	kan	ken		kang	keng		kong
ch	chan	chen		chang	cheng		chong

3. Tovushlarni taqqoslang.

fēn—fēng	lín—líng	dān—dāng	tán—táng
shēn—shēng	chǐn—chǐng	fàn—fàng	bīn—bīng
sēn—shēn	cān—cāng	chōng—cōng	mín—míng
gān—gēn	cháng—cheng	pín—píng	lǐn—líng
fēn—fēng	shēn—shēng	mén—méng	chén—chéng
hǐn—hěn	gān—gēn	dǐng—děng	cāng—chéng
gǐn—tǐng	néng—nóng	lǐng—lěng	nèi—nèn

4. Ohang belgilarini qo‘ying.

1) mu ge	bei wai	cao chang
2) shang bao	geng gao	chu fang
3) hai nan	chang pao	ka che
4) ken ding	chong feng	ting ke
5) hou che	ling kong	bing ling
6) dai gou	leng shan	ke shang
7) dou fu	ming bai	po po
8) lei le	fu shang	shu shu

5. O‘qing.

búdàn	gànbù	hòulái	kànfǎ
cǐisè	ménkǒu	máobìng	nándào
fàngdà	gōnggòng	píngděng	kěndìng

6. Yengil ohangga diqqat qilib o‘qing.

1) māma	shūshu	tāmen	gēntou
2) bóbo	láiba	míngbai	chúle
3) fǎshang	nǐinai	hǎoma	dǎting
4) lèile	dòufu	mùtou	sònglai

7. Ohang o‘zgarishiga diqqat qilib o‘qing.

1) mǎtāng	hěngāo	běnbān	chǒshēng
2) chǎnfáng	kǒochá	hěnnán	běnlái
3) lǎobān	lǎngdǎo	gǎnpǎ	bǎomǎ
4) gǎndǎi	shǎushù	gǎndòng	gǎnggù
5) bǎobèi	nǎinai	hǎoma	pǎole

8. Tinglab to‘g‘ri variantni belgilang.

1) tān tāng	chǎng chǎn	gēn gān	děng dǒng
2) sēn sēng	chéng chóng	bìn bìng	lěng lǐng
3) háng káng	fèn fèng	lán láng	hóng gòng
4) shōu shū	píng pín	dòng tòng	lín nín
5) hǎu hǒng	chán cán	mán nán	kēng kōng

9. Tinglab yunmularni yozing, ohang belgilarini qo‘ying.

g _____ k _____ k _____ sh _____ h _____ k
h _____ h _____ g _____ g _____ g _____ g
k _____ k _____ sh _____ f _____ l _____ c
b _____ l

10. Eshitgan shenmularingizni yozing.

_____ áng _____ éng _____ án _____ án
_____ ǎn _____ áng _____ ě _____ éng
_____ āng _____ ù _____ āo _____ ǎng
_____ ēn _____ ù _____ ài _____ u
_____ ǎi _____ ān _____ ōng _____ àn

11. Bo‘g‘inlab o‘qing.

Nín de gēge(akangiz), tā de mèimei(uning singlisi) , tāmen de shūbāo (ularning sumkasi) , tā de lǎobān (uning xo‘jayini) , tā mèimei de chē (singlisining mashinasi).

Nín hǎo ! (Salom!) Tā hěn máng. (U juda band.) Tā hǎo ma? (U yaxshimi?) Bàba hē tāng. (Otam sho‘rva ichayapti.) Māma kàn shū. (Onam kitob o‘qiyapti.)

三、语言知识 Tīl haqida ma’lumotlar

Ohangning o‘zgarishi(1)

Bir bo‘g‘inli so‘zlar yoki ko‘p bo‘g‘inli so‘zlarning oxirgi bo‘g‘iniga qo‘yilgan uchinchi ohang o‘zgarmaydi, masalan: “hǎo”(yaxshi), “féiměi de mùcǎo”(yaylovdagi barra o‘tlar), qolgan holatlarda, masalan, birinchi, ikkinchi, uchinchi, to‘rtinchi va yengil ohangdan oldin o‘zgarib, yarim uchinchi ohang sifatida talaffuz qilinadi. Yozuvda uchinchi ohang belgisi qo‘yiladi, masalan: Běijīng, yǔyán , gǔlǐ, jiějie .

Ikkita uchinchi ohang birga kelganida, birinchi bo‘g‘indagi uchinchi ohang ikkinchi ohangga o‘zgaradi, masalan: shuǐguǒ, liǎojiě, yǎnjiǎng .

Mashg‘ulot davomida foydalaniladigan iboralar:

看黑板。

Kàn hēibǎn. (Yozuv taxtasi (doska)ga qarang.)

读声母。

Dú shēngmǔ. (Shenmularni o‘qing.)